

KOLL PÅ

Historia

5

AKTIVITETSBOKEN

FACIT

1. En ny tid – Vasatiden

Förändringar

(s. 4–5)

1. a) *Uppifrån:*
Istiden
Stenåldern
Bronsåldern
Järnåldern
Vikingatiden
Medeltiden
Vasatiden
- b) *Uppifrån:*
1 700 f. Kr.
500 f. Kr.
1100
1500
1600
1700
1800
1900
2000
- c) *Flera svar är möjliga.*
2. Vasatiden
3. Handeln i världen ökade.
Kungarna fick mer makt.
De flesta i Norden var bönder.
Handeln runt Östersjön ökade.
4. Nya idéer kunde spridas snabbare och billigare.
5. Renässans betyder återfödelse.
6. Hansan var ett handelsförbund.
7. En kompass kan användas för att ta ut färdriktningen.

Reformationen

(s. 6–7)

1. a) De kyrkliga ledarna levde lyxliv och slösade med kyrkans pengar. De brydde sig inte om människorna och Gud.
b) Avlatsbrev gick att köpa för att få syndernas förlåtelse.
2. *Inringade ord:* använda talspråk, äktenskap och familj, Bibelns ord
3. a) Reformationen – perioden då många protesterade mot påvens kyrka och lämnade den.
b) Protestantiska kyrkan – den nya kyrkan som protesterade mot påven.
c) Katolska kyrkan – den gamla kyrkan som styrdes av påven i Rom.

4. Böcker om reformationen kunde tryckas och snabbt spridas i Europa.
5. Johan Gutenberg
6. 1. Lösa typer plockas till ord.
2. En färdigplockad sida läggs i en träram.
3. Typerna färgas.
4. Ramen sätts in i tryckpressen.
5. Med hjälp av tryckpressen pressas papperet mot de färgade typerna.
6. De tryckta sidorna hängs på tork.
7. Sidorna sys ihop till en bok.
7. *Flera svar är möjliga.*

Europa under 1500-talet

(s. 8)

1. a) Katolicismen
b) Islam och kristna muslimer
c) Många judar flyttade till östra Europa.
d) Protestantismen och samisk religion.
2. *Flera svar är möjliga.*
3. *Förslag:* Hon ville visa att hon besegrat Spanien. Hon ville visa att hon hade stor makt.

Norden på 1500-talet

(s. 9)

1. Gotland
Öland
Uppland
Gästrikland
Medelpad
Värmland
Lappland
2. *Förslag:* båt, släde, häst, kälke, skidor
3. *Flera svar är möjliga.*
4. *Flera svar är möjliga.*

Missnöje med unionen

(s. 10)

1. a) Adelsmännen ville att Sverige skulle lämna Kalmarunionen.
b) Kristina Gyllenstierna försvarade Stockholm, men öppnade ändå stadsportarna för den danska kungen.
2. a) Kung Kristian ville fira att han tagit tillbaka makten över Sverige.
b) Biskopar, adelsmän och borgare avrättades.
3. a) De halshöggs.
b) Huvuden lades i tunnorna.
4. *Flera svar är möjliga.*

Gustav Eriksson Vasa blir arg

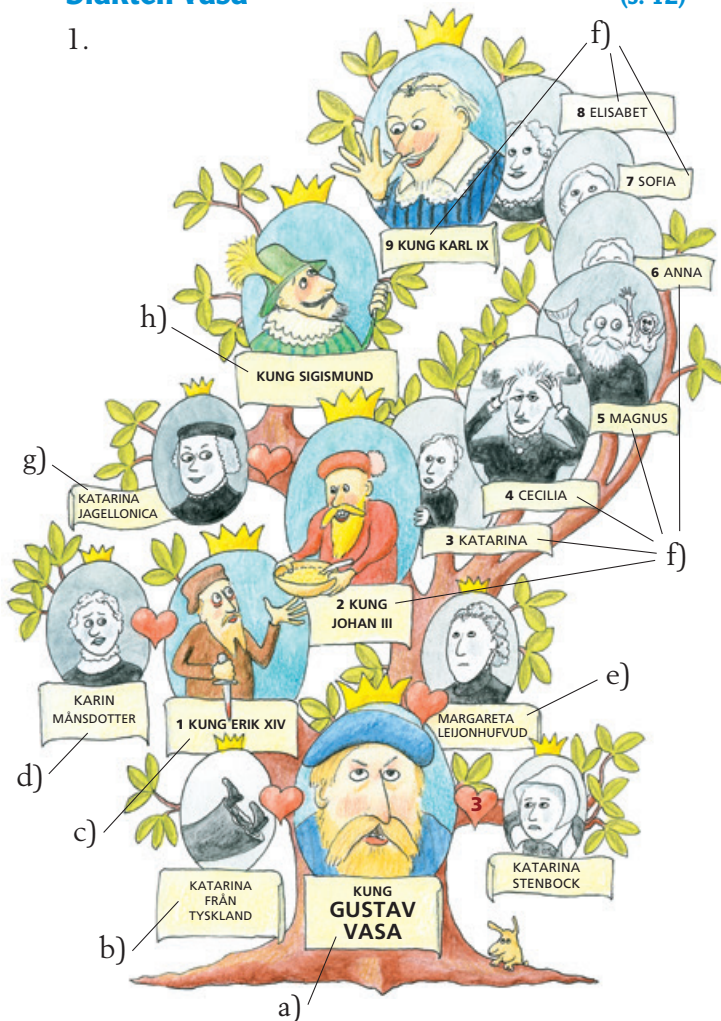
(s. 11)

1. Gustav får höra om blodbadet när han är på sin gård i Södermanland.
 2. Gustav förstår att hans liv är i fara och han flyr till Dalarna.
 3. I Mora ber Gustav dalkarlarna om hjälp, men de säger nej.
 4. Gustav fortsätter mot Norge.
 5. Gustav återvänder till Mora.
 6. Gustav kröns till kung i Strängnäs 1523.
 7. Den 24 juni rider den nya svenska kungen in i Stockholm som segrare.
2. De som bodde i Lübeck tyckte att kung Kristian hindrade deras handelsskepp.
 3. a) Den 6 juni.
b) Den 6 juni valdes Gustav Vasa till Sveriges kung.

2. Vasasläkten styr

Släkten Vasa

(s. 12)

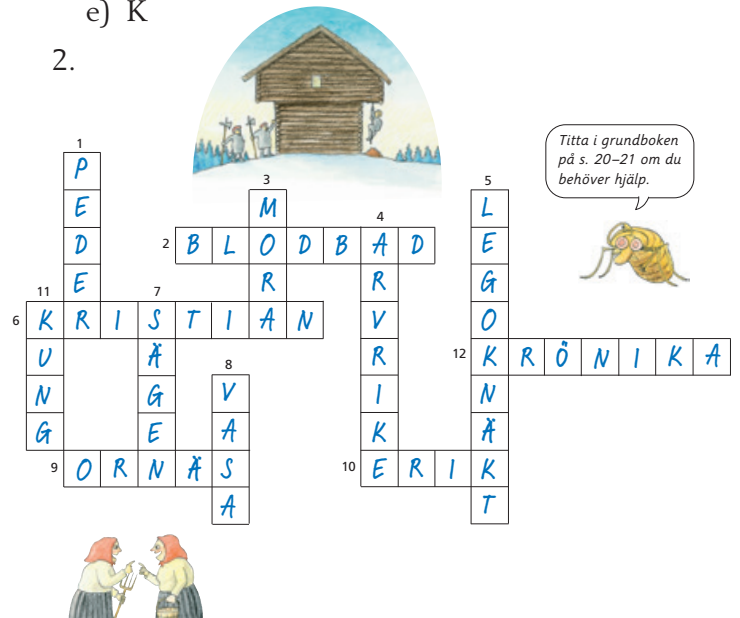
2. a) Kungens eller drottningens barn ärver kronan.
b) Gustav Vasa behövde mäktiga släktingar och vänner.

Gustav Vasas äventyr

(s. 13)

1. a) S
b) K
c) K
d) S
e) K

2.

Hur kan vi veta något?

(s. 14)

1. a) byggnad
b) målning
c) dombok, tänkebok
d) tänkebok
e) brev
f) jordebok
g) jordebok
2. Arkivarien Jenny arbetar med skriftliga källor.
3. Trädet fälldes cirka år 1550.
4. Förslag: Den som blev avmålad kanske ville försköna sitt porträtt. Porträttet kan ha målats långt senare. Konstnären kan ha hittat på saker i målningen.

Reformation i Sverige

(s. 15)

1. a) Vanliga människor skulle förstå vad som stod i Bibeln.
b) Fler kunde läsa och förstå Bibeln. Språket påverkades. Människor började stava mer lika.

2. *Flera svar är möjliga.*
3. *Förslag:* Kungen blev rikare eftersom han tog silver och gårdar från kyrkan. Bibelöversättningen påverkade språket. Klostren försvann. Firandet av helgondagar försvann. De nordiska länderna samarbetade mest med protestantiska länder.

Koll på folket

(s. 16)

1. Kungen skrev brev till fogdar och bönder. Fogdarna samlade in skatt till kungen. Prästerna läste upp nyheter i kyrkan.
2. *Förslag:* Nyheter sprids via internet, tidningar, radio och tv.
3. a) Bönderna betalade skatt till fogden. Det kunde vara smör, säd eller pengar. De kunde också få arbeta åt fogden.
b) I dag betalar vi skatt på vår lön. Pengarna dras oftast innan vi får lönen.
4. Ett skällebrev var ett argt brev från kung Gustav Vasa.

Bönderna gör uppror

(s. 17)

1. Bönderna blev arga när kungen tog saker från kyrkorna som de köpt eller skänkt.
2. Fogdarna tog in mycket skatt och var elaka mot bönderna.
3. Kungen skickade sina soldater till Småland för att straffa bönderna.
4. a)–c)

- d) Dacke bodde i Sveriges utkant.
5. a) *Förslag:* Kungen ville att folket skulle se vad som kunde hända med den som gjorde uppror.
b) *Flera svar är möjliga.*

6. Många smålänningar straffades hårt. Kungen fortsatte att styra landet.

Barnen Vasa

(s. 18–19)

1. *Förslag:* Det var viktigt att få en fin uppfostran och att gifta sig rikt. Det svenska kungahuset skulle vara lika fint som kungahusen ute i Europa.
2. Karin Månsdotter var dotter till en fångvaktare.
3. *Flera svar är möjliga.*
4. a) *Förslag:* Slotten ligger vid vattnet. De är byggda av sten. De har runda torn. De har små fönster och skottgluggar. De har koppartak.
5. a) *Förslag:* Ägg, bröd, sill, salt, musslor, ost, frukt (äpplen, päron, apelsiner, vindruvor, bananer).
b) Skedar
c) Det finns ett bord och stolar mitt i salen. Längs väggarna står det stora skåp.
d) *Förslag:* Svanen är en dekoration.

3. Vasatidens människor

Olaus Magnus bok

(s. 20)

1. Barnen simmar med simdynor. Barnen har snöbollskrig.
2. Fåglar, en björn, oväder
3. De flesta bodde på landet.
4. I städerna bodde de som arbetade med handel och hantverk: köpmän och hantverkare.

Bondefamiljerna

(s. 21)

1. Det var bara mannens namn som skrevs in i jordeböckerna. Det finns få källor från 1500-talet om kvinnor.
2. Flickor fick flytta med korna till bättre betesmarker. Kvinnornas uppgift var att sköta om korna.
3. a) Föräldrarna tar hand om skörden.
b) Korgen hänger i ett träd för att inte ormarna ska nå den.
c) Fisken fångas med spjut.
d) Fisken torkas, kokas och röks.

Människor i staden

(s. 22)

1. a) Huset ska ligga vid vattnet.
b) Huset ska ha många fönster så att det går att vädra.
2. Hjon var föräldralösa barn, sjuka och gamla som inte kunde arbeta.
3. a) *Flera svar är möjliga.*
b) 12 timmar.
c) *Flera svar är möjliga.*
d) Latin
e) Flickor kunde inte bli skrivare eller präster.

Bergsmän, kvinnor och barn

(s. 23)

1. Gruvarbetare åkte på linor ner i gruvan.
De eldade mot berget för att få loss malmbitar.
Gruvarbetarna hade bloss i munnen för att kunna se.
Kvinnor och barn krossade malmen.
Malmen smältes i ugnar.
En silversmed tillverkade mynt.
2. a) En kung, Gustav Vasa
b) Han har en krona. Det står Gostav på myntet.
c) Symbolen tre kronor finns på myntet.
3. silver
järn
koppar
tenn

Tro och folktro

(s. 24)

1. a) F
b) T
c) TF
d) T
e) T
f) F
2. a) skogsrået
b) näcken
c) troll
d) tomten
3. *Förslag:* De som drucknade kunde ha blivit tagna av Näcken. Om tomten var sur kunde han orsaka brand eller missväxt på gården.
Bergstrollen kunde förstöra i gruvan. Barn som såg annorlunda ut kunde vara trollungar.

4. Runt Östersjön

Hamnstaden Stockholm

(s. 25)

1. a) Stockholm
b) Vädersolar
c) Människorna trodde att det var ett tecken från Gud.
d) Pålar
e) Storkyrkan och slottet Tre kronor
2. a) Tyskarna
b) Finland hörde till Sverige. De finsktalande familjerna var svenskar.

Handel på Östersjön

(s. 26)

1. a)–e)

- f) Sverige
2. a) smör, sältran, lax, hudar, skinn, sill, järn och koppar
b) salt, humle, tyger, vin och kryddor
3. Älvsborg var den enda plats där Sverige hade kust mot Västerhavet.
4. Kungen kunde tjäna mycket pengar på den tull som köpmännen måste betala.

Makten över Östersjön

(s. 27)

1. a) Sverige och Danmark
b) Det finns ingen skeppsmask i Östersjön.
c) Marinarkeologer

2. a) *Inringat*: Tallinn/Reval och Narva
- b) Ryssland hade inte kvar någon kust mot Östersjön.

Krig kostar pengar och liv (s. 28)

1. Kungen var tvungen att betala legosoldater.
2. De tog betalt genom att plundra.
3. a) Finländarna
- b) Svenskarna
- c) *Förslag*: Det var extra hemskt att döda en präst.

Vasatiden går mot sitt slut (s. 29)

1.

	Carl Larssons målning	J. G. Sandbergs målning	Lika	Olika
Har Gustav långt eller kort hår?	<i>Kort hår</i>	<i>Långt hår</i>		×
Vad har han på huvudet?	<i>Ingenting</i>	<i>Mössa</i>		×
Hur är han klädd?	<i>Rustning</i>	<i>Mantel</i>		×
Är det vinter eller sommar?	<i>Sommar</i>	<i>Sommar</i>	×	
Vilken färg har Gustav Vasas häst?	<i>Vit</i>	<i>Vit</i>	×	
Vilken färg har prydnaden på hästens huvud?	<i>Blå</i>	<i>Vit</i>		×
Hur ser den svenska flaggan ut?	<i>Tre kronor</i>	<i>Ett kors</i>		×

2. *Förslag*: Han befriade Sverige från Danmark. Han byggde upp landet. Han gav ut Bibeln på svenska. Han krävde in höga skatter. Han tog mark och silver från kyrkan. Han avskaffade klostren.
3. *Förslag*: Det finns blommor och gröna skogar på målningarna.

5. Stormaktstiden

Krig i Europa

(s. 30)

1. a) Gustav II Adolf, krig
- b) Karl IX, riksrådet
- c) Axel Oxenstierna
- d) stormaktstiden

2.

Hur kan vi veta något?

(s. 31)

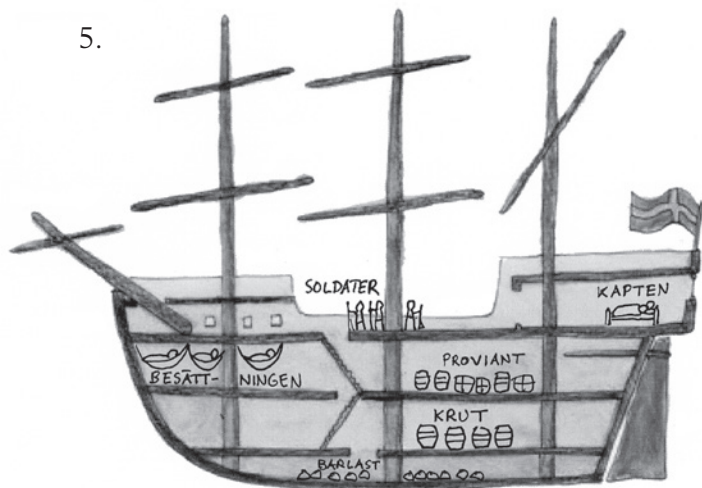
1. *Förslag*: När människor föddes eller dog. När människor flyttade eller gifte sig.
2. I en bouppteckning står det vad som finns i hemmet.
3. *Förslag*: Kartorna användes för att veta hur mycket skatt människor skulle betala. Därför var det viktigt att kartorna visade vad människorna ägde.
4. pampig, makt, rikedom, praktfull, tung
5. *Flera svar är möjliga*.

Regalskeppet Vasa

(s. 32)

1. Regalskepp är stora skepp som användes i krig.
2. Kungen behövde en ny och modern flotta.
3. 333 år
4. a) ja
- b) nej
- c) ja
- d) ja
- e) nej
- f) ja
- g) ja

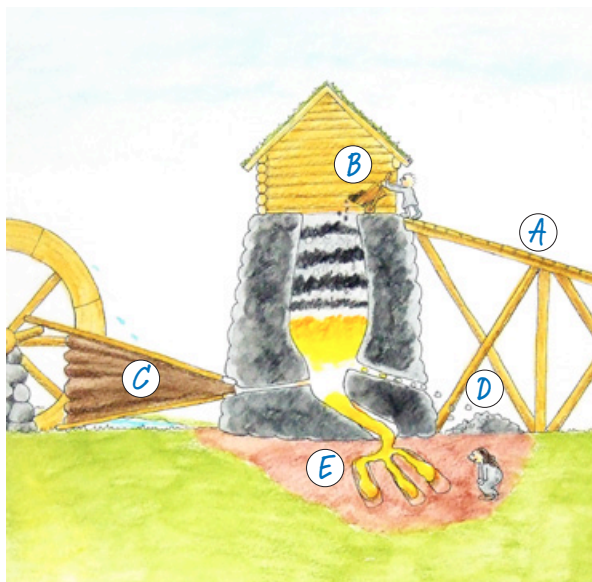
5.

Valloner och kanoner

(s. 33)

1. Kungen sålde koppar och järn till andra länder och tjänade mycket pengar. Sverige och många andra länder behövde järn till kanoner, vapen och skepp.
2. a) Ebba Brahe var känd för att hon tillverkade järn med hög kvalitet.
b) *Flera svar är möjliga.*
3. a) Kanon
b) Järnbruk som tillverkade kanoner.
c) Person från Belgien (Vallonien).
d) Här tillverkas redskap och vapen.
- 4.

Trettioåriga kriget

(s. 34)

1. Trettioåriga kriget handlade om religion.
2. Kungen var rädd att den tyska kejsaren skulle ta makten över Östersjön. Kungen ville försvara den protestantiska tron. Kungen kunde få mer makt.

3. Tyska protestantiska stater på den ena sidan. Tyska katolska stater på den andra sidan.
4. Kungen ville att människor skulle tycka om honom och stå på hans sida i kriget.
5. *Förslag:* Ett lejon brukar uppfattas som farligt och modigt.
6. *Flera svar är möjliga.*

Vid fronten

(s. 35)

1. a) Vagnar med mat, krut, kulor och granater.
b) Förstöra och ta saker.
c) Dyrbara saker som stals under kriget.
2. a) Staden blev stormad och intagen av fienden.
b) Peters fru och barn följde med honom.
c) Fältskären
d) En mejsel
e) Tygstyckena användes för att binda om Peters sår.
f) *Flera svar är möjliga.*

I krigsänkornas land

(s. 36)

1. a) 1 Män utan egen jord att bruka.
2 Yngre söner i bondefamiljer.
3 Husbonden eller äldsta sonen på gården.
b) *Flera svar är möjliga.*
2. Prästerna kunde se till att inte alltför många pojkar skickades till kriget. Prästen kunde varna bönderna när fogden var på väg.
3. *Flera svar är möjliga.*

Gustav II Adolf stupar

(s. 37)

1. a) 223 år
b) Nej
2. b) c)
3. c)
4. *Flera svar är möjliga.*
5. *Flera svar är möjliga.*

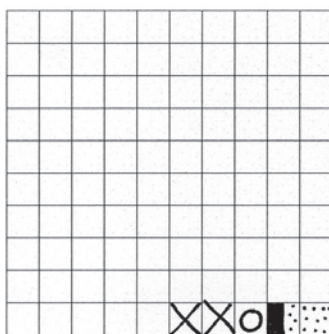
6. Ordning och reda

Axel Oxenstierna styr Sverige (s. 38)

1. Sverige delades in i 11 LÄN som styrdes av varsin LANDSHÖVDING.
Han skulle ansvara för att all SKATT betalades in och att länets invånare följde besluten från STOCKHOLM.
Där, i huvudstaden, fanns de som hade den högsta makten.
Det var RIKSDAGEN, KUNGEN och RIKSRÅDET.
Fem nya ämbetsverk hade hand om KRIG, skatter, HANDEL, domstolar och LAGAR.
Ämbetsverkens chefer kallades RIKS-ÄMBETSMÄN.
2. a) *Förslag:* Den nya adeln var unga män med enklare bakgrund. De kom inte från adelssläkter.
b) *Förslag:* Han kunde kontakta skolor och fråga präster runtom i Sverige.

Ståndssamhället och riksdagen (s. 39)

1. a) representant – ombud, företrädare
riksdag – där samlades de som representerade folket
stånd – samhällsgrupp
2. Riksdagen kunde besluta om till exempel lagar och skatter.
3. Adelsmän, präster, borgare och bönder som ägde sin jord.
4. Kvinnor, bönder som inte ägde jord, grovarbetare, fattiga och kringresande människor.
- 5.

Förklaringsrutor	
	Bönder
	Borgare
	Präster
	Adel
	Andra yrken

6. Flera svar är möjliga.

Vägar, post och tidningar (s. 40)

1. Man kunde resa med häst och vagn eller med båt.
2. a) Det var brist på män. Många pojkar och män var ute i kriget.
b) Det finns skriftliga källor som berättar att flickor var kuskar.
3. Postiljonen blåste en signal i posthornet till nästa postiljon som skulle ta över.
4. Flera svar är möjliga.

Kartor över land och stad (s. 41)

1.

Flera val är möjliga.

2. Kartorna ritades noga för att man skulle veta vad människor ägde och hur mycket de kunde betala i skatt.
3. a) *Förslag:* Domkyrkan
b) Flera svar är möjliga.

Ordning i staden

(s. 42)

1. Förslag:

En soldatänka med småbarn från landet ...
tvingades tillbaka till sin hemsocken.
Två föräldralösa systrar från Stockholm ...
måste till barnhuset.
En gammal sjuk man utan släktingar ... måste
bo på hospitalet.
En sjöman som inte fick följa med på båten ...
måste flytta till fattighuset och arbeta.

2. a) kål, bröd
b) ingefära, peppar
c) Vattnet var ofta förorenat och farligt
att dricka.
d) *Förslag:* För att garantera att varje barn
skulle få tillräckligt med mat.

Kolonier – nära och långt borta

(s. 43)

1. a) Danmark-Norge, Sverige-Finland och
Ryssland
b) Sverige-Finland och Danmark-Norge
c) Samerna tvingades att arbeta i gruvan. De
hann inte med sitt eget arbete med renar,
jakt och fiske. De blev illa behandlade.
2. *Flera svar är möjliga.*

Nya Sverige – en koloni i Amerika

(s. 44)

1. Sverige ville ha varor från främmande länder.
Sverige ville göra likadant som andra länder
i Europa.
2. 17 år
3. Soldater, hantverkare, bönder och barn bosatte
sig i Nya Sverige.
4. *Flera svar är möjliga.*
5. Resan tog 107 dagar.
6. *Flera svar är möjliga.*

7. Kristinas tid

En flicka!

(s. 45)

1.

Vid Kristinas hov

(s. 46)

1. a) 22 män
b) 2 kvinnor
c) *Förslag:* Få kvinnor sysslade med vetenskap.
Få kvinnor kunde utbilda sig.
d) Kristina var intresserad av vetenskap. Hon
ville imponera på andra länder i Europa.
2. a) Merkurius, Venus, jorden (Tellus), Mars,
Jupiter, Saturnus
b) Galileis upptäckter stämde inte med det
som kyrkan trodde på.
c) *Förslag:* Bönderna kände troligen inte till
upptäckterna.

Jord och gårdar till adeln

(s. 47)

1. Orsaker: C, E
Konsekvenser: A, B, D
2. *Inringat:* kalkbruk, glashytta, bondgårdar
3. *Flera svar är möjliga.*

Kristina abdikerar

(s. 48)

1. Kristina ville inte att en man skulle bestämma
över henne.
2. *Flera svar är möjliga.*
3. Kristina blev katolik. Då kunde hon inte vara
drottning i det protestantiska Sverige.
4. *Flera svar är möjliga.*

8. Häxor och Karlar

Tre kungar hette Karl

(s. 49)

1. Tre kungar hette Karl.
2. Kungen kunde gå på isen över Lilla Bält och Stor Bält.
3. a) En del av Norge, Finland, delar av norra Tyskland, Estland, Lettland, en del av Ryssland.
b) *Kryss i Östersjön ungefär vid Åland.*
c) *Kryss i höjd med Sundsvall.*
e) *Förslag:* Ryssland, Tyskland, Danmark, Polen

Sverige är som störst

– Skånska kriget

(s. 50)

1.

2. *Flera svar är möjliga.*
3. Kungen ville att skåningarna skulle lära sig svenska.
4. Snapphanarna hjälpte den danska sidan. De ville höra till Danmark.

Reduktion och enväld

(s. 51)

1. a) Tiden mellan år 1654 och år 1718. Kungarna under denna period hette Karl.
b) Kungen bestämde allt själv.
c) Kungen tog tillbaka gårdar som adeln tidigare fått.
d) Bönderna skulle utrusta soldater med ett torp och mark att odla.
2. *Flera svar är möjliga.*

3. År 1560

○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Före reduktionen 1680

○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Efter reduktionen 1680

○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Förklaringsrutor

- Kronan
× Adeln
□ Bönderna

Häxförföljelser

(s. 52)

1. a) En plats dit häxorna reste.
b) misshandel
c) En person som utövade trolldom och hade kontakt med djävulen.
2. a) d) g)
3. Kloka gummor kunde hjälpa människor och bota vissa sjukdomar.
4. *Förslag:* Gertrud ville inte att Märith skulle gifta sig med hennes pappa.
5. Många människor trodde på djävulen och på trolldom. Kriget gjorde att många kvinnor utförde manliga sysslor. Detta ansågs konstigt.

9. Slutet för stormakten

Slottet brinner!

(s. 53)

1. Böcker, målningar och möbler blev förstörda i branden.
2. a) *Uppifrån:* enhörning, sköldpadda, igelkott, grävsvin, krokodil, älg, orm, groda
b) alces, serpens
3. a) 2
b) En tand, guld och ädelstenar.
c) En sådan leksak hade inte många barn under 1600-talet.

Det stora nordiska kriget

(s. 54)

1. *Förslag:* Ryssland, Polen, Osmanska riket, Narva, Poltava, Bender
2. Kungen styrde landet genom att skriva brev hem.

3. tsar – Ryssland
kung – Sverige
sultan – Osmanska riket
kejsare – Tyskland
4. Befolkningen tyckte att kungen var envis och galen.
5. De hade lånat ut pengar till kungen.
6. *Förslag:* Kungen förlorade slaget vid Poltava. Platser får namn efter segrar inte efter förluster.

Karolinerna

(s. 55)

1. a) X
b) Lejon
c) *Förslag:* Lejon är en symbol för makt och styrka.
2. *Förslag:* Musköt, pistol och värja som användes i kriget.
Granatväska, krutflaska och patronhållare som användes i kriget.
3. a) Vilhelm var en kvinna.
b) Ja
c) *Flera svar är möjliga.*

Stormaktstidens slut

(s. 56)

1. a) Uniformsrock, slängkappa, skjorta, stövlar, bälte, hatt, handskar
b) Kläderna är cirka 300 år gamla.
c) *Förslag:* De här kläderna har tillhört kung Karl XII.
d) *Förslag:* Kungahuset visste att det var viktigt för historien att bevara olika föremål.
2. *Förslag:* Ulrika Eleonora var lillasyster till Karl XII. Hon styrde landet när kungen var borta. Hon tog över kronan när kungen dog. Hon var populär bland bönder och borgare. Hon ville inte dela makten med sin man utan avsade sig kronan.
3. *Förslag:* När Karl XII blev skjuten i Norge.